

ПРАВОСЛАВНА ВЈЕРОНАУКА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Владимир Вуковић*

Прегледни рад

doi: 10.7251/NSK 1502097V UDK: 37.016:271.2-282.3/4(497.6) (091)

Резиме

У овом раду је на синтетички прегледан начин изложен кратак историјски осврт на извођење наставног предмета Православна вјеронаука или православни катихизис у основним школама Босне и Херцеговине (од прве половине XIX вијека до 1878. године; у доба аустроугарске окупације; у Краљевини СХС/Југославији до њеног укидања од стране комунистичких власти послје завршетка другог свјетског рата), са посебним освртом на заступљеност овог наставног предмета у основним школама Републике Српске, од њеног увођења, почетком деведесетих година прошлог вијека, до данас.

Кључне ријечи: историја школства, СПЦ, основна школа, Православна вјеронаука

Увод

Православна вјеронаука као обавезан наставни предмет има релативно дугу традицију заступљености у школским програмима на просторима Босне и Херцеговине. С обзиром на опште друштвено-историјске и просвјетне прилике у Босни и Херцеговини, односно, на стање и положај Српске православне цркве и српског народа, заступљеност вјерских садржаја у наставним плановима и програмима тих школа није увијек било истог обима и значаја. Просвјетне прилике у Босни и Херцеговини под Турцима биле су врло неповољне.

* професор разредне наставе, Бања Лука

Само су манастири, више тајно но јавно, били школе вјеронауке и морала, литургијског, црквено-народног, вјерског и културног, православнокултурног просвјећивања (Јевтић, 2000). Православни Срби у Босни и Херцеговини нијесу имали школа осим сарајевске, која се спомиње 1565., 1639., затим више пута од 1682., а зграда за њу је саграђена 1727. године (Давидовић, 1998). Послије укидања Пећке патријаршије грчке владике (фанариоти) о просвјети нису посебно бринули. До прве половине XIX вијека не може се говорити о српским школама у Босни и Херцеговини као организованим установама, са утврђеним наставним плановима и програмима, организованом школском годином, сталним наставним кадром и просторијама. Стога, писати о положају и улози, начину организације и материјално-методичким условима извођења наставе Православне вјеронауке у основним школама Босне и Херцеговине кроз историју, нужно је започети тек од тог периода.

Од прве половине XIX вијека до 1878. године

У свим већим градовима, гдје је живио богатији српски грађански staleж, од прве половине XIX вијека осниване су српско-православне (четверогодишње) основне школе које су издржавале црквено-школске општине. У тим школама посебна пажња је

полагана на васпитање и образовање ученика у вјерском, моралном и националном духу. С обзиром на то да српско-православне школе у Босни и Херцеговини нису имале једнообразан наставни план и програм, можемо са сигурношћу закључити да се и настава православне вјеронауке није изводила по јединственом плану и програму. Наставни садржаји православне вјеронауке изучавани су у оквиру неколико предмета по разредима (од првог до четвртог, најчешће у другом и трећем): Кратка свештена историја и катихизис наизуст; Молитва од закона християнског; Мала историја цркве; Молитвословље; Црквено-словенски језик с црквеним пјевањем. У Сарајеву је 1868. године у „босанско-вилајетској штампарији“ штампан први уџбеник православне вјеронауке под називом: „Кратка свештена историја за основне школе у вилајету босанском“. У њему је изложена кратка историја Старог и Новог завјета у дванаест поглавља, а сачињен је у форми јасно постављених питања и кратких одговора. Овај уџбеник је, као према одговарајућим уџбеницима у Србији, за штампу приредио Милош Мандић, учитељ, новинар и уредник „Босанског вијесника“.

Године 1869. објављена је основна *Уредба за све школе у турској царевини*. Централна власт је том уредбом покушала да конфесионално школство стави под државну контролу. Школском уредбом с почетка 1874. године било је предвиђено укидање

црквено-школских одбора, прикупљање средстава за школе, уведен је критеријум подобности учитеља, обећано штампање свих уџбеника у Вилајетској штампарији (основаној 1866. године), уведене су комисије за ревизију уџбеника и реформу свих основних школа на принципу руждија (Педагошка енциклопедија, 1989). Све ове одредбе нису никада реализоване у пракси јер су наишле на снажан отпор у православној хришћанској заједници, а представљале су покушај нарушавања аутономности црквено-школских општина. Српско-православне школе биле су на добру гласу; нарочито су биле заслужне за вјерско и национално васпитање, јер се у њима обрађала особита пажња на вјерску науку, црквено-словенски језик с црквеним пјевањем, на српски језик и историју српског народа (Давидовић, 1998). За вријеме босанскохерцеговачког устанка већина ових школа је прекинула рад.

Период аустроугарске окупације

Окупацијом Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, промијениле су се опште друштвене, али и просвјетне прилике. Све то се одразило и на живот српско-православне босанско-херцеговачке цркве, на чије чело долази српска јерархија, а она остаје под врховном управом васељенске патријаршије. Започет је процес мо-

дернизације школског система. Осниване су државне (народне, комуналне), а задржане су српско-православне основне школе из периода турске владавине. Наредбом Земаљске владе од 25. септембра 1880. године био је прописан Привремени наставни план и програм за градске народне основне школе, као и за Градску дјевојачку школу у Сарајеву. Настава вјеронауке, или како се тада звала Православна христијанска наука, била је заступљена у наставном плану са по два часа у сваком од четири разреда тадашњих основних школа. Наставни садржаји били су подијељени на сљедећа подручја:

- а) молитве,
- б) Стари и Нови завјет,
- в) катихизис
- г) црквена историја и кратка литургија.

Пет година касније, Конзисторија је прописала нови Наставни план из Православне вјеронауке која се учи у народним (комуналним) школама, а Земаљска влада је Уредбом од 23. септембра/04. октобра 1895. године то и потврдила. Настава се изводила два пута седмично (*Изворник*, 1895). Одлуком Земаљске владе из 1909. године утврђена је и организација народних школа у Босни и Херцеговини, гдје је вјеронауци остављено два часа седмично (Папић, 1972). Православни Срби бојали су се из вјерских и народних разлога слати своју дјецу у државне (комуналне) школе (Дави-

довић, 1998). У државним (комуналним) школама вјеронауку су предавали свештеници уз посебну награду.

Најбројније конфесионалне школе биле су српско-православне које су организоване као четворогодишње, а све предмете (вјеронауку и друге) предавали су учитељи. Послије доношења Уредбе о црквено-просвјетној аутономији, (коју је 13. августа 1905. године Цар Фрањо Јосиф потврдио и прогласио законом), допуштено је отварање нових српско-православних школа, те се на простору Босне и Херцеговине њихов број умножава. Такође, том Уредбом ријешена су питања организације и руковођења тим школама. Због вјерских и националних садржаја у школским програмима, биле су изложне сталним притисцима аустроугарске окупационе власти. Почетком првог свјетског рата су затворене из политичких разлога.

Вјеронаука (хришћанска наука) у Краљевини СХС/Југославији

Стварањем Краљевине СХС/Југославије, и поновним уједињењем Српске Цркве, омогућено је формирање јединственог вјерског наставног плана и програма за цјелокупно православно становништво Краљевине СХС. До тада, свака покрајинска српска црква (Српска Црква у Босни и Херцеговини је била аутономна – самоуправна) је на свој начин руководила вјерском наставом.

Наставне планове и програме, уџбенике, одобравала је држава. Свети Архијерејски Сабор је давао приједлог о потреби вјерског васпитања, а Архијерејски Синод је одобравао садржај уџбеника. Вјероучитеље у државним школама постављао је министар просвјете, односно надлежни министар по одредбама школских закона. Вјероучитеље у приватним школама постављала је управа школе уз одобрење архијереја. Црквена власт је могла да из доктринарних или личних разлога одузме одобрење за рад вјероучитеља (чл. 17) (Пантић, 2006). Вјероучитељи у основним школама су морали полагати стручни испит пред испитним комисијама у државним учитељским школама у Београду, Загребу и Љубљани.

Вјерска настава (вјеронаука) је „настава која је прије рата у Југославији извођена у оквиру редовне наставе, под називом веронаука или хришћанска наука. Предавана је у основним и средњим школама а њен садржај је чинила Библија. У учитељским школама вјерска настава имала је, поред осталог, задатак да учитељске кандидате припреми и за предавање овог предмета. Прије рата у Југославији за вероучитеље у основним и средњим школама са више одјељења узимани су свештеници или нарочито за то припремана лица (свршени богослови или теолози), док су у мањим сеоским школама ову наставу држали учитељи, да би је касније преузели свештеници“ (Педагошки

речник, 1967). О значају и позицији вјеронауке у тадашњем школству најбоље говори чињеница да је у школским свједочанствима међу осталим школским предметима вјеронаука била на првом мјесту.

Капитулацијом Краљевине Југославије, Босна и Херцеговина се нашла у саставу тзв. Независне Државе Хрватске. Наступила је голгота за Српску Православну Цркву и српски народ. Усташе су на самом почетку забраниле употребу ћирилице, а српске књиге су паљене и уништаване. У наметнутим наставним плановима и програмима те монструозне државне творевине није било мјеста за наставне (вјерске) садржаје који нису били у складу са идеологијом хрватско-римокатоличког ексклузивизма. Вршено је насилно прекрштавање Срба, а српска дјеца су приморавана да уче римокатолички вјеронаук.

Укидање вјеронауке

Укидање вјеронауке од стране нове комунистичке власти почиње крајем 1944. године када је донесена привремена одлука:

1) да вјерска настава у државним школама више не буде дио наставног програма;

2) да вјероучитељи вјерску наставу могу одржавати факултативно, за оне ученике државних школа за које родитељи и стараоци изјаве да то желе, те да

3) вјероучитељи остају државни чиновници, а њихова постављења је даље требало обављати на приједлог црквених власти. Материјалне издатке у огрјеву, освјетљењу и послужу требало је да сносе заинтересовани родитељи (Радић, 2002).

Свети архијерски синод замолио је тада Министарство просвјете да се у погледу вјерске наставе у школама успостави стање које је постојало прије рата; међутим, овај приједлог је одбијен актом Министарства просвјете ДФЈ бр. 842/45, а онда је, у марту 1946. донесена још једна одлука: настава вјеронауке одржаваће се ван радног времена, у школским зградама, а вјеронауку као предмет не треба уносити у школска свједочанства, нити оцјењивати ученике. Одлучено је и да се вјероучитељи од 01.05.1946. више не воде на платним списковима Министарства просвјете. У новом школском систему који се градио на основним поставкама марксистичке педагогије, за тадашње власти, вјеронаука је представљала сметњу у формирању атеистичко-материјалистичког погледа на свијет. Ипак, и поред огромног притиска на свештенство, Цркву и вјерни народ, проценат дјеце која су похађала вјерску наставу био је висок. Захваљујући томе, вјеронаука је опстајала све до 1952. године, премда је службено забрањена усвајањем Закона о народним школама, децембра 1951. године. Послије изопштавања из школског система одржавање вјеронауке је дозвоље-

но само при парохијским храмовима. Радмила Радић (2002) наводи да су се током 1953. године Српска православна црква и Римокатоличка црква неколико пута жалиле Државној комисији за вјерске послове наводећи да учитељи дјечи забрањују одлазак у цркву а да се свештеници кажњавају због држања наставе вјеронауке.

Православна вјеронаука у основним школама Републике Српске

Православна вјеронаука уведена је у основне школе Републике Српске школске 1992/93. године. На почетку, вјеронаука се изучавала као факултативан наставни предмет, потом као наставни предмет са описним оцјењивањем и, напослјетку, као обавезан наставни предмет са нумеричким оцјењивањем. Министарство просвјете и културе требало је да креира програме за све разреде. С обзиром на то, да они који су били задужени за креирање школских програма нису имали неопходно стручно богословско образовање, Министарство просвјете и културе је ту обавезу препустило Српској Православној Цркви, односно њеним епископима из Републике Српске, који су у изради програма ангажовали и друга стручна лица. Њима је препуштено да именују и постављају вјероучитеље у основној школи. У почетку су се појавиле одређене потешкоће у реализацији На-

ставног плана и програма. У недостатку професионалних вјероучитеља, реализација наставног процеса повјерена је парохијским свештеницима. Већина њих није имала неопходно искуство у васпитно-образовном раду у школи. Ученици нису имали ни минимум вјерског образовања, тако да су сви (од првог до осмог разреда) били на истом нивоу предзнања из вјеронауке. С обзиром на то, настојало се да ученици усвоје основна знања о православној вјери, а да се програм постепено проширује према узрасту, односно разредима. Водило се рачуна и о томе да се увођењем вјеронауке у основне школе, ученици оптерећују још једним наставним предметом. Тако да се нису могли постављати посебни захтјеви који би могли изазвати супротан ефекат од очекиваног.

За реализацију наставе православне вјеронауке одређен је један час седмично у сваком разреду, а то значи да се у једној школској години (са 36 до 37 радних седмица) максимално могло обрадити 36 наставних јединица. Понекад су на једном часу обрађиване и по двије наставне јединице. Без неопходних уџбеника, приручника, наставних средстава и помагала, настава се сводила углавном на писање, диктирање, учење црквених пјесама и молитава напамет. Послије двије године, а на иницијативу вјероучитеља изнесен је приједлог за израду новог Наставног плана и програма. Тиме је указано да при изради наставног плана и програма треба посебно узети у обзир

психо-физичке карактеристике ученика основношколског узраста, али и настојати да буде погоднији за практичну реализацију. И поред свега наведеног, нови Наставни план и програм је написан тек 2000. године. За његову израду био је задужен, од стране Епископског савјета Републике Српске, Преосвећени владика бихаћко-петровачки Господин Хризостом. Нови Наставни план и програм био је доста квалитетнији и у знатној мјери модификован и редукован у односу на стари, што је омогућило да се приступи писању уџбеника. У школској 2000/2001. години написани су уџбеници за све разреде основне школе, што је умногоме олакшало извођење наставног процеса. У постојећем Наставном плану и програму *задатак* Православне вјеронауке је „увести ученика у област духовно-вјерског живота човјека са посебним освртом на православну хришћанску вјеру којој припада. Зато је потребно постепено, али усмјерено и широко информисање, не само из области богословских наука (Св. писма, Библијске историје, Катихизиса, Догматике, Моралног богословља, Патрологије, Литургије, Црквеног права и др.), него и друштвених и природних наука које у томе помажу“. Наставу Православне вјеронауке изводи вјероучитељ, свештено лице, лаик (цивили) или вјерски службеник са одоварајућим стручним профилом. Вјероучитељи се примају у радни однос на приједлог и с благословом надлежног Епископа односно

Епархије СПЦ на чијој територији се налази основна школа у којој је расписан конкурс. Вјероучитељи имају обавезу полагања стручног испита, послије одрађеног приправничког стажа у трајању од годину дана, уз помоћ и праћење ментора, пред надлежном испитном комисијом. Од 2003. године вјероучитељи полажу стручни испит на Православном Богословском факултету „Свети Василије Острошки“ у Фочи. На основу Увјерења о положењем стручном испиту сваки вјероучитељ од Министарства просвјете и културе добија лиценцу о оспособљености и квалификованости за васпитно-образовни рад која важи четири године од дана издавања. Влада Републике Српске и Српска православна црква почетком 2010. године потписале су споразум о увођењу православне вјеронауке и у средње школе.

Закључак

Српска Православна Црква као чувар духовне и националне самосвијести поробљеног српског народа у дужем периоду историје, доминантно је утицала на карактер просвјете и културе Срба у Босни и Херцеговини. Тај утицај се свакако снажно осјетио и на пољу школства, превасходно кроз заступљеност вјерских садржаја (православне вјеронауке, катихизиса) у наставним плановима и програмима основних школа. Просвјетне прилике у Босни и Херцеговини под Турцима

биле су врло неповољне. Тек од прве половине XIX вијека турска власт почиње да реформише свој заостали школски систем. У свим већим градовима гдје је живио богатији српски грађански сталеж осниване су српско-православне (четворогодишње) основне школе. У тим школама посебна пажња је полагана васпитању и образовању ученика у вјерском, моралном и националном духу. Окупацијом Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске, промијениле су се опште друштвене, али и просвјетне прилике. Осниване су државне (народне, комуналне), а задржане су српско-православне основне школе из периода турске владавине. Настава вјеронауке, или како се тада звала Православна хришћанска наука, била је заступљена у наставном плану са по два часа у сваком од четири разреда тадашњих државних основних школа. У Краљевини СХС/Југославији вјеронаука (хришћанска наука) је била обавезан наставни предмет и имала је посебан значај и улогу у школском систему. Капитулацијом Краљевине Југославије, Босна и Херцеговина се нашла у саставу тзв. Независне Државе Хрватске. У наметнутим наставним плановима и програмима није било мјеста за наставне (вјерске) садржаје који нису били у складу са идеологијом хрватско-римокатоличког ексклузивизма. По окончању Другог свјетског рата и доласком Комунистичке партије на власт, због идеолошко-политичких разлога, вјеронаука је изопштена из школског система.

Послије скоро пола вијека, вјеронаука је уведена у основне школе Републике Српске. Након више од двије деценије може се констатовати да је вјеронаука интегрисана у школски систем и да представља, и сада као и некада, битан сегмент општег образовања. Треба нагласити да је успостављена коректна сарадња Српске Православне Цркве (Катихетски одбор) са просвјетним властима у свим организацијским, али и садржинским питањима о наставним плановима и програмима, методама, уџбеницима, праћењу и евалуацији наставе Православне вјеронауке.

Литература

- Андрић, И. (2012). *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*. Бањалука-Београд: Задужбина "Петар Кочић".
- Вуковић, В. (2005). *Однос ученика према настави православне вјеронауке*. Бањалука: СОЗ-СПЦ, Епархије бањалучке.
- Давидовић, С. (1998). *СПЦ у БиХ од 960. до 1930. године*. Нови Сад: Добра брица књига.
- Источник (1895). "Наставни план из вјеронауке за православну младеж, која се учи у народним (комуналним) школама". Сарајево: *Мјесечни духовни часопис за црквено-просвјетне потребе српско-православног свештенства бр. 10*.

- Јевтић, А. (2000) Потреба и значај вјеронауке, у: Васиљевић, М., Милошевић, З.. *Православна вјеронаука у Републици Српској – проблеми и перспективе* (стр. 29–35). Сарајево: Дабар, издавачка кућа Митрополије дабробосанске.
- Пантић, Д. (2006). *СПЦ у Краљевини Југославији 1929–1941 с обзиром на правни положај, политичку улогу и међувјерске односе*. Источно Сарајево: Правни факултет.
- Папић, М. (1978). *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Папић, М. (1972). *Школство у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске окупације (1878–1918)*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Радић, Р. (2002). *Држава и вјерске заједнице 1945–1970*. Београд: Институт за новију историју Србије.